

Kovács János:

Megnevezés és szükségszerűség kétdimenziós szemantikai keretben

Bevezetés

A *Megnevezés és szükségszerűség*¹ (a továbbiakban: MSZ) Kripke meggyőzően érvel a tulajdonnevek szemantikájának Frege és Russell nevéhez fűződő, a tulajdonnevek leíró elméleteként ismert paradigmájával szemben, és egy új képet javasol, amelyet leggyakrabban a *tulajdonnevek kauzális elmélete* címszóval szokás illetni. Kripke nyelvfilozófiai belátásai meglepő következményekkel jártak a szükségszerűség/esetlegesség metafizikai, illetve az aprioricitás/aposterioricitás episztemológiai fogalmainak egymáshoz való viszonyára nézve. Kant óta egyfajta konszenzus övezte azt az elgondolást, hogy minden a priori igazság szükségszerű, valamint hogy az a posteriori igazságok esetlegesek. Kripke monográfiája alapjaiban rengette meg e tant, és érveinek hatására manapság nem csak az elfogadott széles körben, hogy a szükségszerűség/esetlegesség metafizikai és az aprioricitás/aposterioricitás episztemológiai fogalmai egymástól függetlenek, hanem az is, hogy a segítségükkel nyert összetett fogalmak mindegyikének van instanciája.

Jelen tanulmányban Kripke leíró elmélettel szembeni érveit egy kétdimenziós szemantikai keretben vizsgálom, majd e kereten belül próbálom feltérképezni szemantikai belátásainak szükségszerűséggel, illetve aprioricitással kapcsolatos következményeit. Amellett érvelek, hogy a kétdimenziós megközelítés annak ellenére összhangba hozható Kripke gondolataival, hogy az utóbbi időben Scott Soames több írásában is ennek ellenkezőjét igyekezett bizonyítani.² Mi több, úgy gondolom, hogy a Soames által képviselt direkt referencia elmélete nem képes számot adni az *a posteriori* szükségszerű, valamint az *a priori* kontingens kijelentések lehetőségéről, ezáltal nem hogy megakadályozni nem sikerül a kripkei gondolatok kétdimenziós elméleten belüli felhígítását, hanem éppen érvényességük megkérdőjelezéséhez szolgált kiindulópontot. Álláspontom szerint Kripke *Megnevezés és szükségszerűség*ben megfogalmazott gondolatainak lehetséges a kétdimenziós szemantikai keretben hű interpretációját adni, és a MSZ egyik legfőbb erényét éppen abban látom, hogy a szükségszerűség fogalmának újfajta elemzésével ráirányította

1 Kripke 2007.

2 Soames álláspontja szerint az ambiciózus kétdimenziós szemantika – ahogy ő nevezi – célja a kripkei gondolatok radikalitásának megkérdőjelezése, azáltal, hogy valamilyen formában megpróbálja újjáéleszteni a deskriptivizmust, valamint eltüntetni az *a posteriori* szükségszerű és az *a priori* kontingens példányait. (Soames 2005, 267; Soames 2006, 282)

a figyelmet nyelvhasználatunk kétdimenziós jellegére, számos filozófiai probléma teljesen új megközelítését lehetővé téve ezáltal.

Leíró elmélet kontra kauzális elmélet

A MSZ-ben Kripke Fregenek illetve Russellnak³ tulajdonítja a nevek leíró elméletét, amelynek két lehetséges változatát említi: A *jelentéselméletként értelmezett leíró elmélet* szerint egy tulajdonnév jelentését és referenciáját egyaránt egy, a névhasználó által a névhez társított határozott leírás határozza meg. E nézet alapján a tulajdonneveket egész egyszerűen rövidített deskripcióknak tekinthetjük, és a kifejezőerő bármiféle vesztesége nélkül kiküszöbölhetők lennének a név használójának idiolektusából. A „Gödel” név jelentése például a nevet ismerő tipikus névhasználó számára „az a férfi, aki bebizonyította az aritmetika nemteljességét” leírás jelentésével egyezik meg, a név referenciája pedig nem más, mint az a személy, aki egyedülként elégti ki a leírásban megfogalmazott tulajdonságot. A *referenciaelméletként értelmezett leíró elmélet* szerint a névhez társított leírás szerepe a név referenciájának rögzítésében áll, anélkül, hogy egyúttal a név jelentését is megadná.

Kripke leíró elmélettel szembeni érvei alapvetően két kérdés köré csoportosíthatók:

I. Mi határozza meg egy, az aktuális világról szóló mondatban előforduló név referenciáját?

II. Mi határozza meg egy tényellentétes helyzetről szóló mondatban előforduló név referenciáját?

Kripke azt mutatja meg, hogy a jelentéselméletként értelmezett leíró elmélet mindkét kérdés esetén, míg a referenciaelméletként értelmezett leíró elmélet csak az első kérdés kapcsán hibázza el a választ. A jelentéselmélet és a referenciaelmélet

3 Egyáltalán nem egyértelmű, hogy Frege valóban képviselte volna a nevek itt megfogalmazott leíró elméletét. Michael Dummett például amellett foglal állást, hogy tulajdonnevek esetén a fregei értelem a referencia felismerését szolgáló kritériumokat foglalja magában, amelyek némely esetben összefoglalhatók ugyan egy leírásban, de ez nem elválaszthatatlan eleme a fregei elméletnek. (Dummett 1973, 110-111) Több joggal tulajdoníthatjuk Russellnak a nevek leíró elméletét, azzal a pontosítással, hogy a természetes nyelv tulajdonneveit Russell nem tartotta valódi, logikai értelemben vett neveknek. A természetes nyelv tulajdonneveit Russell határozott leírások rövidítéseként fogta fel, azonban a russelli logikai tulajdonnevek számos olyan vonással rendelkeznek, amelyek megfelelnek a tulajdonnevekről alkotott kripkei képnek (Lásd Russell 1976).

közötti különbség ugyanis éppen abban áll, hogy az előbbi szerint a névhez kapcsolt leírás minden lehetséges világ, így tényellentétes helyzetek vonatkozásában is meghatározza a név referenciáját, míg a referenciaelmélet szerint a leírás csupán az aktuális világ vonatkozásában jelöli ki a referenciát, tényellentétes helyzetek vonatkozásában pedig érvényét veszti.⁴

Az első kérdéssel kapcsolatban Kripke megállapítja, hogy számos esetben a névhasználó egyáltalán nem képes a névhez olyan leírást társítani, amely egyértelműen kiválasztana egy objektumot, ennek ellenére képes a név kompetens használatára. Így például a „Cicero” névhez a név használóinak többsége csupán azt a deskriptív tartalmat képes társítani, hogy Cicero egy híres római szónok volt, mégis sikeresen referálnak a névvel egy adott ókori személyre annak ellenére, hogy természetesen több római szónok is létezett.⁵ Ám még abban az esetben is, ha a beszélő képes a névhez egy egyértelmű referenciával rendelkező leírást kapcsolni, előfordulhat, hogy a név referenciája eltér e leírás referenciájától. Az emberek többsége például a „Gödel” névhez azt a leírást társítja, hogy „az a férfi, aki bebizonyította az aritmetika nemteljességét” (feltéve, hogy egyáltalán társít valamit). Tegyük fel azonban, hogy valójában egy „Schmidt” nevű férfi bizonyította be az aritmetika nemteljességét, akinek holttestét Bécsben megtalálták, és akitől Gödel korábban valamilyen család módszerrel megszerezte a bizonyítás vázlatát, majd saját neve alatt publikálta azt. A leíró elmélet szerint ez esetben, valahányszor a „Gödel” nevet használjuk Schmidtre referálunk, a „Gödel” nevet tartalmazó kijelentéseink igazságértéke szempontjából Schmidt élettörténete a releváns, éppen ezért majdnem minden eddig elhangzott és – hacsak ki nem derül a csalás – jövőben elhangzó Gödellel kapcsolatos kijelentésünk hamis. (Kivéve természetesen azt, hogy Gödel fedezte fel az aritmetika nemteljességét). Kripke szerint azonban ez nem így van: a „Gödel” névvel Gödelre referál, függetlenül attól, hogy ő fedezte-e fel az aritmetika nemteljességével kapcsolatos tételt vagy sem, kijelentéseik igazságértéke szempontjából pedig Gödel a releváns személy és nem Schmidt.⁶

4 A referenciaelmélet szerint a névhasználó minden egyes névhez társít egy határozott leírást (esetleg leírások egy nyalábját), és a tulajdonnév referenciája az a tárgy, amely egyedülként elégti ki e leírást (leírások nyalábjának többségét). Ezen elmélet szerint a névhasználó a priori tudja, hogy amennyiben a névnek létezik referenciája, az kielégíti a társított leírásban foglalt jellemzőket, ugyanakkor a névhasználó nem gondolja azt, hogy tényellentétes helyzetek leírása esetén is a névhez társított leírás határozná meg a tulajdonnév referenciáját. (Lásd Kripke 2007, 36-37)

5 Ld. Kripke 2007, 60.

6 Fontos látni, hogy álláspontja mellett nem hoz fel döntőnek szánt érveket, sokkal inkább saját és az olvasó (hallgató) nyelvi intuíciójára bízva a kérdés megválaszolását. Ezen intuíció tesztelhető is egy kitalált szcenárió segítségével, amely szerint valóban a fenti módon történt

Ha egy név referenciáját nem egy, a névez kapcsolt határozott leírás, esetleg leírások egy nyalábja határozza meg, akkor mégis mi? Kripke válasza szerint ezt a szerepet egy olyan kommunikációs-oksági lánc tölti be, amely a név adott előfordulásától a nyelvi közösség tagjain keresztül visszavezet a névadás aktuálisáig és így magáig a megnevezett objektumig. A kripkei kép alapján a nevet egy eredeti névadás segítségével rámutatással (esetleg leírással) hozzárendelik egy tárgyhöz. A tulajdonnév a további használata során ezt a tárgyat fogja jelölni, feltéve, hogy a név minden használója a referencia megőrzésének szándékával vette át a nevet az őt megelőző láncszemtől. Amennyiben e feltételek teljesülnek, a névhasználó abban az esetben is az eredeti névadás során a névhez rendelt objektumra referál, ha nem tudja, kitől hallotta a nevet, vagy ha nem rendelkezik egyetlen olyan leírással sem, amely egyértelműen meghatározná a név referenciáját.

A második kérdés a tényellentétes helyzetek leírásának szemantikájára vonatkozik, s mint ilyen, a jelentéسلمéletként értelmezett leíró elméletet érinti. Kripke szerint egy névhez társított leírás még abban az esetben sem határozhatná meg tényellentétes helyzetek vonatkozásában a név referenciáját, ha a referenciaelméletként értelmezett leíró elmélet egyébként igaz volna, és a tulajdonnevek referenciáját az aktuális világ vonatkozásában valóban egy, a névhez társított leírás (esetleg leírások egy nyalábja) határozná meg. A tulajdonnevek ugyanis *merev jelölők*, azaz valahányszor tényellentétes helyzetek leírására használjuk őket, ugyanazt az objektumot jelölik, mint amikor az aktuális világról beszélünk segítségükkel. Amikor például arról beszélünk, mi történt volna Lékó Péterrel, ha megnyeri a Kramnyik elleni világbajnoki döntőt, arról az emberről beszélünk, akit ténylegesen Lékó Péternek hívunk. Ezzel szemben a határozott leírások nem merevek: ha egy határozott leírást tényellentétes helyzet leírására alkalmazunk, a leírás referenciája az az objektum lesz, amely az adott tényellentétes helyzetben elégíti ki a leírást. Vegyük például a következő két mondatot.

(1) Lékó Péter volt a 2004-es klasszikus sakkvilágbajnoki döntő győztese.

(2) Ha az utolsó játszma döntetlenre végződött volna, Lékó Péter lett volna a 2004-es klasszikus sakkvilágbajnoki döntő győztese.

Az (1)-es mondat az aktuális világról szól, és hamis. A második mondat egy tényellentétes helyzetet ír le, és igaznak gondoljuk. A „Lékó Péter” név ugyanazt a személyt jelöli az (1)-es és a (2)-es kijelentésben, tehát merev jelölő.

ez eset, és kiderülne a csalás. A kérdés ez esetben az, hogy miként írnánk le az esetet: azt mondanánk-e hogy „kiderült, hogy Gödel fiatalon elhunyt Bécsben” vagy azt, hogy „kiderült, hogy Gödel a hírnevét megalapozó tétel bizonyítását ellopta bécsi kollégájától”. Feltehető – bár korántsem biztos –, hogy ez utóbbi megfogalmazás mellett döntenénk, ez esetben elfogadjuk a kripkei tézist.

Az „a 2004-es klasszikus sakkvilágbajnoki döntő győztese” leírás ezzel szemben az (1) –es kijelentésben Vlagyimir Kramnyikot, míg a (2) –es tényellentétes helyzetről szóló mondatban Lékó Pétert jelöli, a leírás tehát nem merev. A nevek merev, a leírások nem-merev jelölők, éppen ezért nem lehetnek egymás szinonimái, a jelentésméleteként értelmezett leíráselmélet hamis.

Merev és referenciálisan kötött jelölők

Mint Kripke is felhívja rá a figyelmet, a merev jelölők közismert definíciója, mely szerint a merev jelölő az a kifejezés, „amely minden lehetséges világban ugyanazt a tárgyat jelöli”⁷, némi félreértésre adhat okot. Ha valaki csak ennyit tud Kripke álláspontjával kapcsolatban, könnyen azt a képet alkothatná a merev jelölőkről, hogy ezek olyan kifejezések, amelyeket a különböző lehetséges világokban élő nyelvhasználók ugyanazzal a referenciával használnak. A kripkei szándéknak megfelelő értelmezés szerint a „minden lehetséges világban ugyanazt jelöli” fordulat természetesen nem arra utal, hogy egy kifejezést különböző lehetséges világokban miként használnak, hanem arra, hogy *mi*, *a mi aktuális világunkban*, miként használjuk az adott kifejezést, ha a miénktől eltérő lehetséges világokról, tényellentétes helyzetekről beszélünk.

A fenti félreértés mégis egy fontos vizsgálódási irány kiindulópontja lehet. Nem csak arra van értelme ugyanis rákérdezni, hogy tényellentétes helyzetekről szóló kijelentések esetében, miként határozzák meg e tényellentétes helyzet sajátosságai a kijelentésben előforduló kifejezések referenciáját, hanem az is vizsgálható, hogy egy nyelvi megnyilatkozás helyszínéül szolgáló, éppen azért a megnyilatkozás szempontjából aktuálisnak számító világ állapota, miként befolyásolja a referenciát. Az utóbbi egy-két évtizedben egyre nagyobb teret nyerő kétdimenziós szemantikai elméletek legfontosabb kiindulópontja éppen a lehetséges világok e kettős szerepének felismerésében áll. Mint David Chalmers a kétdimenziós megközelítés jelenleg talán legfontosabb képviselője és propagálója fogalmaz:

A kétdimenziós szemantika alapgondolata az, hogy egy nyelvi kifejezés extenziója kétféleképpen függ a világ lehetséges állapotaitól: a kifejezés aktuális extenziója az aktuális világ jellegétől függ, ahol a kijelentés elhangzik; a kifejezés tényellentétes extenziója pedig a tényellentétes világ sajátosságainak függvénye, ahol a kifejezés értékelésére sor kerül. A kétdimenziós szemantika

⁷ Kripke 2007, 31.

e kétféle függési viszonynak megfelelően a kifejezés kétféle intenzióját különbözteti meg, és azokra úgy tekint, mint a jelentés két dimenziójára.⁸

Kripke a MSZ 1980-as kiadásához írt előszavában hasonló szellemben nyilatkozik egy kijelentő mondat jelentéséről:

Akkor értjük meg az állítást (statement), ha megértjük, milyen (extenzionálisan helyes) feltételek mellett igaz az állítás [ténylegesen], és ha megértjük, milyen feltételek mellett adna helyes (részleges) leírást egy olyan tényellentétes helyzetről, amely bizonyos tekintetben megfelel a dolgok menetének, más pontokon azonban eltér tőle.⁹

A leíráselmélettel szembeni érvek előző fejezetbeli rekonstrukciójában szereplő két kérdés egyike arra vonatkozik, hogy miként határozza meg egy kifejezés referenciáját a nyelvi megnyilatkozás szempontjából aktuális világ állapota, míg a másik kérdés éppen a kifejezések tényellentétes helyzetek vonatkozásában való használatát érinti. Ha az érvek rekonstrukciója valóban összhangban áll Kripke nézeteivel, Kripke MSZ-beli gondolatainak vizsgálatához leginkább egy kétdimenziós szemantikai keret tűnik alkalmasnak, annak is egy olyan kontextuális változata, amelyben az aktuálisnak tekintett világok mint lehetséges kontextusok jutnak szerephez.¹⁰

Amennyiben a lehetséges világokra mint a megnyilatkozás szempontjából aktuálisnak számító lehetséges kontextusokra tekintünk, a referencia meghatározásának tekintetében a határozott leírások és az indexikusok között hasonlóság figyelhető meg. Az indexikus kifejezésekhez hasonlóan (ahol a referenciát a kifejezéshez kapcsolódó nyelvi jelentés és a kifejezés használatának kontextusa együttesen határozza meg) a határozott leírások esetében is beszélhetünk a referencia kontextus

8 Chalmers 2003. 76.

9 Kripke 2008, 136.

10 Érdemes megjegyezni, hogy David Chalmers ez első, aktuális világ vonatkozásában értelmezett dimenzió episztemikus értelmezését részesíti előnyben, amely szerint egy kijelentés abban az esetben igaz egy aktuálisnak tekintett lehetséges világban, ha az adott aktuális világ egy episztemikusan teljes leírása a priori kizárja a kijelentés hamisságát. Ezen episztemikus értelmezés kontextuális értelmezéssel szembeni legfontosabb előnyét Chalmers abban látja, hogy az episztemikus értelmezés egy kifejezés extenziójának megállapításához nem követeli meg az adott kifejezés tényleges előfordulását az aktuálisnak tekintett világban. (Lásd Chalmers 2006, 75-100) Úgy gondolom azonban, hogy a kontextuális értelmezés mellett sem feltétlenül szükséges, hogy a kifejezés előforduljon az adott kontextusban. Így például az „Én most itt vagyok” mondatot jelentésének ismeretében minden további nélkül ki tudom értékelni egy olyan kontextust feltételezve, amelyben a beszélő az adott helyszínen és időpontban nem tesz egyetlen nyelvi megnyilatkozást sem.

általi meghatározásáról, feltéve, hogy magát a nyelvi megnyilatkozásnak otthont adó világot is a kontextus részének tekintjük. Miként az „itt”, „most” kifejezések referenciáját példányaiknak fizikai tér-időben elfoglalt helyzete határozza meg, „az a férfi, aki felfedezte az aritmetika nemteljességét” leírás referenciája a leírás használatának logikai térben (azaz a lehetséges világok terében) elfoglalt helyzetének függvénye. E szerint a határozott leírások az indexikus kifejezésekhez hasonlóan (a használat szempontjából aktuálisnak számító világot is magában foglaló) kontextusról kontextusra változtatják referenciájukat.

De mi a helyzet a nevekkal? Egy olyan szemantikai elméletben, amely a tulajdonnevek esetében elfogadja a jelentés externalista elméletét, miszerint a jelentésnek a név által megjelölt tárgy is része, a referencia megváltozása a jelentés megváltozásával jár együtt. Bár Kripke nem foglal egyértelműen állást ez ügyben, mégis úgy tűnik, hogy a referenciát a jelentés elválaszthatatlan részének tekinti. Erre utalnak fejtegetései egy olyan lehetséges világról, amelynek lakói minőségileg velünk egyező episztemikus helyzetben vannak, azonban nem ugyanazt az égitestet jelölik a „Phósphorosz” névvel, mint amit mi jelölünk. Ez esetben – írja Kripke – e lehetséges világ lakói (legalábbis az adott név vonatkozásában) nem ugyanazt a nyelvet beszélik, mint mi¹¹. Ugyancsak e mellett látszik szólni az 1980-as kiadáshoz írt előszavának egy megjegyzése:

Megtehetjük ugyanis, hogy a következő terminológiai döntést hozzuk: a fonetikailag azonos hangokból álló, de különböző tárgyakat jelölő neveket különböző neveknek tekintjük (ahogy a homonimákat is különböző „szavaknak” tartjuk).¹²

Kripke itt az azonos alakú, de különböző tárgyakat jelölő neveket a homonimákkal, az azonos alakú, de több jelentéssel rendelkező szavakkal állítja párhuzamba, ami arra enged következtetni, hogy nevek esetében Kripke a megjelölt tárgyat a jelentés részének tekinti.

Ha elfogadjuk Kripke fenti javaslatát, és az azonos hangokból, betűkből álló, de különböző tárgyat jelölő kifejezéseket különböző neveknek tekintjük, azt mondhatjuk, hogy egy tulajdonnév ugyanazt a tárgyat jelöli minden, a név használata szempontjából aktuálisnak számító kontextusban. Amennyiben ugyanis ez nem állna fenn, különböző nevekkal volna dolgunk. Nevezzünk egy kifejezést *referenciálisan kötöttnek, ha ugyanazt a tárgyat jelöli minden kontextusban*. E szerint referenciálisan kötöttek mindazon kifejezések, amelyek esetében a referencia esszenciális a kifejezés önazonossága szempontjából, így pl. a tulajdonnevek, a ter-

11 Kripke 2007, 79.

12 Uo. 138.

mészetes fajtanevek (és – mint Putnam rámutatott - esetleg további kifejezések)¹³. Referenciálisan nem-kötöttek ezzel szemben a határozott leírások, az indexikusok, továbbá mindazon kifejezések, amelyek valamiféle fregeánus deskriptív jelentéssel rendelkeznek.

Egy terminológiai megjegyzést szeretnék fűzni az eddigiekhez: A továbbiakban a „lehetséges világban” szófordulatot használom, ha a lehetséges világokról, mint a nyelvi megnyilatkozás szempontjából aktuális kontextusról kívánok beszélni, míg a „lehetséges világ vonatkozásában” vagy „tényellentétes helyzet vonatkozásában” fordulatot abban az esetben, ha a lehetséges világok, tényellentétes helyzetek a megnyilatkozás tárgyaként játszanak szerepet. E terminológiát követve egy szinguláris terminus merev, ha minden lehetséges világ vonatkozásában ugyanazt a tárgyat jelöli, mint az aktuális világ vonatkozásában, míg referenciálisan kötött, ha minden lehetséges világban ugyanazt a tárgyat jelöli.

Fontos megjegyezni, hogy a merev jelölés kérdése független attól, hogy egy kifejezés referenciálisan kötött vagy sem. Jól szemléltetik ezt az ún. merev leírások: bizonyos esetekben arra használunk egy leírást, hogy tényellentétes helyzetek vonatkozásában beszéljünk aktuális jelölétről, más esetben pedig arra a tárgyra referálunk a leírással, amelyik a leírt tényellentétes helyzetben egyedülként elégíti ki a leírásban foglalt tulajdonságot. Az első esetben a leírásunk merev jelölő, míg a másodikban nem. Merev leírások könnyen képezhetők az „aktuális”, „tényleges” kifejezések segítségével, de amennyiben a leírásunk tartalmaz ígét, feltehetően az ige kijelentő, illetve feltételes módú használatával is egyértelművé tehető, hogy a leírást mereven értjük vagy sem.¹⁴ Tekintsük a következő példamondatokat:

(3) Egy olyan lehetséges világban, amelyben még létezne az NDK, Németország aktuális kancellárja nem lenne kancellár.

(4) Ha Platón nem foglalkozott volna filozófiával, akkor az a férfi, aki Platón leghíresebb tanítványa volt nem írta volna meg a *Metafizikát*.

13 A „jelentés” jelentésében Putnam kiterjeszti szemantikai externalizmusát a tulajdonneveken és természetes fajtaneveken túl a predikátumok túlnyomó többségére, például olyan kifejezésekre is mint a „ceruza”, „szék”, „kardiológus” stb. (Lásd fentebb H. Putnam: *A „jelentés” jelentése*)

14 Hasonló jelenség figyelhető meg a határozott leírások temporális kontextusban való használatánál is. Ez esetben a „jelenlegi” kifejezés, valamint, amennyiben a leírás tartalmaz ígét, a jelenidő segítségével merevíthető egy leírás. Temporális értelemben merevek például a „Franciaország jelenlegi elnöke”, vagy az „az a férfi, aki a tetőn dolgozik” határozott leírások, azaz ugyanazt az individuumot jelölik múltból vagy jövőből szóló kijelentésekben, mint a jelenről szólóakban.

A fenti kijelentésekben szereplő „Németország aktuális kancellárja”, valamint „az a férfi, aki Platón leghíresebb tanítványa volt” határozott leírások merev jelölők, ugyanazt a személyt jelölik (3)-ban, illetve (4)-ben, mint amit egy aktuális világról szólóban jelölnének, azaz Angela Merkelt illetve Arisztotelészt. Azonban e merev határozott leírások egyike sem kötött referenciálisan, más és más individuumra vonatkoznak használatuk szempontjából aktuálisnak tekintett világ állapotának függvényében. A határozott leírások – függetlenül attól, hogy merevek vagy sem – szemantikájának elválaszthatatlan sajátossága ugyanis, hogy a megnyilatkozás kontextusául szolgáló világ állapotának függvényében jelölik referenciájukat.

Kripkének a leíró elmélettel mint jelentésemélettel szemben megfogalmazott modális ellenérve azon alapul, hogy a nevek és a határozott leírások eltérően viselkednek tényellentétes helyzetek vonatkozásában. Az érvet jelentős mértékben gyengíti, hogy nem igaz általánosan az a premissza, miszerint a leírások nem-merev jelölők. Ennek lehetőségére maga Kripke is felhívja a figyelmet, de ő egyfajta kétértelműségről beszél (ugyanaz a leírás némely esetben mereven jelöl máskor nem), amely a kétértelműség létezését kétségesnek tartja¹⁵. Magam is úgy vélem, hogy itt valóban nem célszerű kétértelműségről beszélni, a helyzet inkább az, hogy igemódok, igeidők, különféle kiegészítő kifejezések segítségével meglehetősen pontossággal vagyunk képesek jelölni azt, hogy egy adott leírást mereven használunk vagy sem. E szerint Kripke tényellentétes helyzetek leírásához kapcsolódó modális ellenérve a jelentéseméletként értelmezett leíró elméletnek csak egy olyan variánsát cáfolja, amelyben a tulajdonnevek nem-merev leírások szinonimái, érintetlenül hagyva a leíró elmélet egy olyan változatát, amely szerint a név jelentése merev határozott leírások segítségével adhatók meg.¹⁶

Mindez azonban nem érinti Kripke referenciaelmélettel szembeni, a tulajdonnevek és a leírások aktuális világ vonatkozásában betöltött eltérő szerepével kapcsolatos érvét, és amennyiben ez utóbbi hamisnak bizonyul, a jelentéseméletként értelmezett leíró elmélet (értelmezzük bár oly módon, hogy a tulajdonnevek jelentését egy merev határozott leírás adja meg) sem lehet igaz. Kripke álláspontja az, hogy a tulajdonnevek referenciáját rendszerint rámutató definíció segítségével rögzíti a névadó, de még abban az esetben is, ha a referencia rögzítése egy határozott leírás segítségével történik, e leírás szerepe metaszemantikai.

15 Kripke 2007, 41.

16 Scott Soames több írásában is amellet érvel, hogy a modális ellenérvet nem lehetséges a merev határozott leírásokra való hivatkozással semlegesíteni. Álláspontját olyan példákkal próbálja alátámasztani, amelyekben a modális és episztemikus kontextusok keresztezik egymást, éppen ezért Soames érvei nem tekinthetők a modális argumentum saját jogán való megvédésének.

A referenciát rögzítő leírás tehát nem része a név jelentésének, a név kompetens használójának nem kell ismernie, hogy mely leírás segítségével rögzítették a referenciát, továbbá a név használója számára általában nem fejez ki a priori igazságot a leírásban foglalt tulajdonságot a név hordozójának tulajdonító kijelentés. Ez alól csak a névadó jelent kivételt. Az, aki az „egy méter” referenciáját a „ R rúd hossza t_0 időpontban” leírás segítségével rögzíti, Kripke szerint a priori tudja, hogy az R rúd hossza t_0 időpontban egy méter. Azt mondhatjuk tehát, hogy e speciális esetben a névadó idiolektusában az „egy méter” kifejezés jelentése megegyezik az „ R rúd aktuális hossza t_0 időpontban” merev leírás jelentésével, ez esetben az „egy méter” kifejezés merev, de referenciálisan nem kötött. Általános esetben azonban a következőképp foglalható össze tömören Kripke nevekkal és határozott leírásokkal kapcsolatok álláspontja: a tulajdonnevek merev és referenciálisan kötött jelölők, szemben a határozott leírásokkal, amelyek se nem merevek, se nem kötöttek referenciálisan.

Metafizikai és episztemikus szükségszerűség

A továbbiakban azt vizsgálom, hogy a merev, illetve referenciálisan kötött jelöléshez fűzött megjegyzéseinkből miként következnek a *Megnevezés és szükségszerűség* talán legnagyobb visszhangot kiváltó, a modalitások metafizikai és episztemikus értelmezése közötti kapcsolatot érintő megállapításai. Kripke szerint az a priori/a posteriori, szükségszerű/esetleges fogalompárok tetszőleges kombinációja értelmes, mit több az így nyert összetett fogalmak egyikének sem üres a terjedelme, azaz nem csak *a priori* szükségszerű és *a posteriori* esetleges, hanem *a priori* esetleges és *a posteriori* szükségszerű igazságok is léteznek. Ezek közül természetesen a két utóbbi, az a priori esetleges valamint az a posteriori szükségszerű igazságok létezése melletti állásfoglalás számított radikálisan újnak.

A *szükségszerűség* kérdése Kripke szerint a metafizika területéhez tartozik, s mint ilyet, el kell különíteni az episztemológia rokon fogalmától, az *aprioricitástól*. Lehetséges ugyan, hogy e két fogalom terjedelme történetesen egybeesik, azonban ennek megfogalmazása mindenképpen egy tartalmas filozófiai tézist eredményezne, nem pedig pusztán a fogalmak jelentéséből adódó analitikus állítást. Kripke szerint egy kijelentés metafizikailag szükségszerű, ha igaz az aktuális világ, továbbá minden lehetséges világ vonatkozásában, vagy a Kripke által előnyben részesített terminológiát használva: igaz az aktuális világ, továbbá tetszőleges tényellentétes helyzet vonatkozásában.

Ezek alapján a metafizikai szükségszerűség következő definíciója adódik:

Egy p kijelentő mondat metafizikailag szükségszerű egy lehetséges világban, ha igaz az aktuális világ vonatkozásában, és tetszőleges, tényellentétes helyzetet meghatározó X , Y , Z leíró feltételekre teljesül:

X , Y , Z esetén p^* ,

ahol p^* a p feltételes módban megfogalmazott variánsa.

E definíció nem más, mint a merev jelölés fogalmának kijelentő mondatokra való kiterjesztésének speciális esete. Egy kijelentő mondat metafizikailag szükségszerű, ha ugyanazt az igazságértéket (az Igazat) jelöli, tetszőleges tényellentétes helyzet, mint az aktuális világ vonatkozásában.¹⁷ Így értelmezve a definíció eldönti azt a MSZ-ben megválaszolatlanul hagyott kérdést, hogy mi is a szükségszerűség hordozója. A MSZ-ben Kripke néhol szükségszerű igazságokról, néhol szükségszerű állításokról (statement) beszél, anélkül azonban, hogy kifejtené, mit is ért ezek alatt: valamiféle nyelvi entitást, netán ezek tartalmát vagy valami mást.¹⁸ Mindenesetre abból, hogy szükségszerűséggel kapcsolatos vizsgálódásaiban milyen nagy szerepet szán Kripke a merev jelölés fogalmának, azaz annak, ahogy a tényellentétes helyzetek leírására használjuk a nyelvet, arra következtethetünk, hogy a szükségszerűség kripkei fogalma elválaszthatatlan a tartalmak nyelvi formájától. Kripke ugyanis Ruth Barcan Marcushoz hasonlóan megtehetette volna azt is, hogy a nevet tartalmazó azonossági állítások szükségszerűsége mellett a következőképp érvel: egy nevet tartalmazó azonossági állítás egy dolog önmagával való azonosságát fejezi ki, márpedig ez minden dolognak szükségszerű sajátossága, így a nevet tartalmazó azonossági állítások szükségszerűek.¹⁹ Kripke azonban nem így járt el, ezért kézenfekvő feltennünk, hogy a metafizikai szükségszerűség, akárcsak a merev jelölés, nyelvi entitások sajátja. Nem szabad megfélemlenünk azonban arról, hogy a nevekhez hasonlóan a kijelentő mondatok sem pusztán szintaktikai entitások, hanem egy jelsorozatból és valamilyen hozzá kapcsolódó szemantikai értékből álló párok, s így az adott szemantikai érték megfelelő megválasztásával speciális esetként tetszőleges, tartalmakon értelmezett szükségszerűség-fogalmat kaphatunk.

17 A másik speciális eset egyébként a metafizikai lehetetlenség, ahol is a mondat igazságértéke hamis úgy az aktuális, mint a tényellentétes világok vonatkozásában. Amennyiben a szükségszerű és a lehetetlen kijelentéseket együttesen „apodiktikus”-nak hívjuk, azt mondhatjuk, hogy a merev jelölés fogalmának mondatokra való kiterjesztéseként a metafizikai apodikticitás fogalmát kapjuk.

18 Az „állítás” szó MSZ-beli használata egyébként inkább az állítás nyelvi entitásként való értelmezését támasztja alá. Kripke beszél ugyanis egy állítás jelentéséről, egy állítás megértéséről, továbbá az állításról mint az analicitás hordozójáról.

19 Lásd Marcus 1985, 495.

A fenti definíció alapján metafizikailag szükségszerűnek bizonyulnak a következő mondatok:

(5) A Heszperosz az a Phószphorosz.

(6) Kripke ember.

esetlegesnek az alábbiak:

(7) Kripke filozófus.

(8) A párizsi méterrúd egy méter.

(9) Franciaország aktuális elnöke elnök.

Amennyiben az (5) és (6) igaz – gondolom azok –, akkor nem adhatók meg olyan tényellentétes helyzetet meghatározó X, Y, Z feltételek, amelyek hamissá tennének az alábbi kijelentéseket:²⁰

(5') X, Y, Z esetén a Heszperosz Phószphorosz lenne.

(6') X, Y, Z esetén a Kripke ember lenne.

Az (5') esetében ez azért teljesül, mert a „Heszperosz” és a „Phószphorosz” nevek egyaránt merev jelölők, az (5')-ben ugyanazt az objektumot jelölik, mint az (5)-ben, továbbá egy dolog önmagával való azonossága szükségszerű tulajdonsága a dolognak. A (6') pedig azért igaz tetszőleges leíró feltételek esetén, mert a „Kripke” név merev jelölő, továbbá az ember tulajdonság esszenciális tulajdonság, azaz nem létezik olyan lehetséges világ, amelyben „Kripke” név referenciája ne rendelkezne az *embernek lenni* tulajdonsággal.

A fentiekkel ellentétben (7), (8) és (9) esetén könnyedén megadhatunk tényellentétes helyzetet leíró feltételeket, amelyek vonatkozásában hamissá válnak a kijelentések:

(7') Ha Kripke biológus lett volna, Kripke nem lett volna filozófus.

(8') Abban az esetben, ha annak idején a pontosabban becsülték volna meg a Föld kezdő délkörének hosszát, a párizsi méterrúd nem lenne egy méter.

(9') Ha Ségolène Royal nyerte volna a legutóbbi franciaországi elnökválasztásokat, Franciaország aktuális elnöke nem lenne elnök.

A fenti mondatok episztemikus státusával kapcsolatban elmondható, hogy míg (5), (6) és (7) a posteriori, (8) és (9) a priori (legalábbis azon beszélő idiolektusában, aki az „egy méter” referenciáját „a párizsi méterrúd hossza” leírás segítségével rögzí-

20 Az egyszerűség kedvéért feltesszük, hogy érvényesül a kizárt harmadik elve, például azáltal, hogy a neveknél minden lehetséges világ vonatkozásában van referenciája, továbbá, hogy a predikátumok az adott világban nemlétező dolgokra is értelmezettek.

ti), igazságuk – ha eltekintünk a nemlétezés okozta nehézségektől – pusztán nyelvi kompetencia és (esetleg) némi racionális belátás révén felismerhető.²¹ Az (5) és a (6) tehát az a posteriori szükségszerű, míg a (8) és a (9) az a priori kontingens két-két példája.

Az a priori kontingens lehetőségével kapcsolatos kripkei tézis szembenáll az aprioricitás és a szükségszerűség fogalmait egymáshoz kapcsoló intuíciónkkal. Egy a priori kijelentés igazsága ugyanis a tapasztalatra való mindenféle hivatkozás nélkül, pusztán a kijelentésben szereplő kifejezések jelentésének ismerete és racionális belátás révén felismerhető, s mint ilyen, függetlenül a világ tényleges állapotától, minden lehetséges világban fennáll. A kétdimenziós szemantika elméletek egyik legfontosabb célkitűzése éppen az, hogy ezen intuíciónkat összhangba hozza azon kripkei tézissel, miszerint meg kell különböztetni egymástól az aprioricitás episztemikus és a szükségszerűség metafizikai fogalmát. Ezen elméletek e feszültség feloldására a szükségszerűség kétféle fajtáját különböztetik meg: az egyik típusú szükségszerűség lehetséges tényellentétes világok felett, a másik lehetséges aktuális világok felett értelmezett, és míg az előbbi a szükségszerűség metafizikai, az utóbbi az aprioricitáshoz kapcsolódó episztemikus értelmezésének felel meg. A merev jelölés kiterjesztéseként nyert metafizikai szükségszerűség korábbi definícióját egészítsük ki az episztemikus szükségszerűség következő definíciójával:

Egy kijelentő mondat episztemikusan szükségszerű, ha minden lehetséges világban (mint a megnyilatkozás szempontjából aktuálisnak tekintett kontextusban) igaz.

A merev jelölés és a metafizikai szükségszerűség viszonyához hasonlóan, az episztemikus szükségszerűség a referenciálisan kötött jelölés fogalmának kijelentő mondatokra való kiterjesztése speciális eseteként értelmezhető. Míg a metafizikai-lag szükségszerű mondatok ugyanazt az igazságértéket (az Igazat) jelölik tetszőle-

21 Kripke megkülönbözteti egymástól az analiticitást és az aprioricitást, mégpedig az alapján, hogy míg az analiticitás fogalmának elválaszthatatlan része a (metafizikai) szükségszerűség fogalma (minden analitikus kijelentés szükségszerű), az aprioricitásra ez nem feltétlenül igaz. Így bár bizonyos szempontból a fenti (8) és (9) kijelentések magukon viselik az analiticitás ismertetőjegyét, igazságuk pusztán a bennük szereplő kifejezések jelentésének következménye, kripkei szóhasználatot követve mégsem neveznénk analitikusnak (ugyanis mindkettő kontingens). Annak érdekében, hogy megkülönböztessük a pusztán jelentésen alapuló a priori, a szintetikus a prioritól (amelynek lehetőségével kapcsolatban egyébként Kripke nem foglal állást) az a priori előbbi típusának jelölésére bevezethetnénk a „verbális a priori” fogalmát. A MSZ-ben Kripke a priorira adott példái egytől egyig a verbális a priori alá tartoznak, tehát igazságuk pusztán a bennük szereplő kifejezések szemantikájának következménye.

ges tényellentétes helyzet *vonatkozásában*, mint az aktuális világ *vonatkozásában*, az episztemikusan szükségszerű mondatok a referenciálisan kötött jelölökhöz hasonlóan ugyanazt az igazságértéket (az Igazat) jelölik minden lehetséges világban.

Annak alátámasztására, hogy a kripkei gondolatvilágtól nem idegen az aprioricitásnak, mint az aktuálisnak tekintett lehetséges világok feletti szükségszerűségként való értelmezése, álljon itt a MSZ következő részlete. E részben Kripke (5) aposterioricitása mellett úgy próbál érvelni, hogy két, Putnam Föld-Ikerföld gondolatkísérletében leírtakhoz sok szempontból hasonló nyelvi szituációt vázol:

Mielőtt megtudtam volna, hogy a Heszperosz az a Phószphorosz, egyetlen bizonyíték állt rendelkezésemre: láttam egy bizonyos csillagot vagy égitestet eset, amelyet „Heszperosz”-nak hívtam, és láttam egyet reggel, amelyet „Phószphorosz”-nak hívtam. Ismertem ezeket az égitesteket. Nyilvánvalóan van egy lehetséges világ, amelyben valaki lát egy bizonyos csillagot egy bizonyos helyzetben este, és „Heszperosz”-nak hívja, és lát egy bizonyos csillagot reggel, azt pedig „Phószphorosz”-nak nevezi; és arra kell következtetnie – empirikus vizsgálatok révén arra kell jutnia –, hogy két különböző csillagot vagy égitestet nevezett meg. Ám ezek közül legalább az egyik csillag vagy égitest nem a Phószphorosz, máskülönben nem juthatott volna erre az eredményre. De erre az eredményre jutott. Így hát igaz, hogy az empirikus vizsgálatokat megelőzően bizonyos értelemben lehet valaki pontosan ugyanabban a helyzetben, azaz minőségileg azonos episztemikus helyzetben, mint amilyenben mi vagyunk, miközben két, egymástól különböző égitestet hív „Heszperosz”-nak és „Phószphorosz”-nak. Ebben az értelemben valóban kiderülhetett volna, hogy ezek azonosak, és az is, hogy nem azonosak egymással.²²

A fenti történet szerint egy W_1 világbeli nyelvhasználó (nevezzük „Oscar₁”-nek) bizonyos körülmények között rámutatással bevezeti a „Heszperosz” és a „Phószphorosz” neveket, míg egy másik, W_2 világbeli nyelvhasználó (Oscar₂) minőségileg azonos episztemikus körülmények között szintén bevezeti a „Heszperosz” és a „Phószphorosz” neveket. A két névadási ceremónia között egy apró eltérés van: bár nem tudnak róla, de míg Oscar₁ ugyanazt az égitestet nevezte meg kétszer, Oscar₂ két különbözőt, így tehát „A Heszperosz az a Phószphorosz” kijelentéssel Oscar₁ igazat, Oscar₂ hamisat állít. Az „A Heszperosz az a Phószphorosz” mondat tehát nem igaz minden, a használat szempontjából aktuálisnak számító lehetséges világban, következésképp episztemikusan esetleges, azaz a posteriori.

Kézenfekvő ellenvetés e gondolatmenettel szemben az, hogy Oscar₁ és Oscar₂ nyelvhasználatában „A Heszperosz az a Phószphorosz” egy felszíni

22 Kripke 2008, 79.

formájában ugyan megegyező, valójában azonban két különböző mondat. Amennyiben a nevek referenciálisan kötöttek, azaz elfogadjuk, hogy a referencia a jelentés részét képezi, s mint ilyen esszenciális az adott névre nézve, Oscar₁ és Oscar₂ a „Heszperosz” és „Phószphorosz” nevek vonatkozásában eltérő nyelvet beszél. Ez esetben a fenti történet csak annyit bizonyít, hogy van olyan nyelv, amelyben „A Heszperosz az a Fószphorosz” hangsor hamis állítást fejez ki, ám ez semmiféle relevanciával nem bír az Oscar₁ nyelvben szereplő „A Heszperosz az a Fószphorosz” mondat episztemikus jellegére nézve. Amennyiben az episztemikus szükségyszerűség fenti definíciója szemantikai tények tekintetében eltérő lehetséges világokat is megenged, egyetlen mondat sem bizonyul episztemikusan szükségyszerűnek. Így például olyan hagyományosan analitikusnak tartott kijelentések, mint „Az agglegények nőtlen férfiak” is hamissá válhatnak egy olyan világban, amelyben az „agglegény” szó mondjuk tollseprűt jelent.

A történet szereplői azonban bizonyos szempontból mégis csak ugyanazt a nyelvet beszélik: a referencia meghatározásának ugyanazon kritériumait, ugyanazon deskriptív tartalmat kapcsolják a „Heszperosz” illetve a „Fószphorosz” nevekhez. Nem tudom, mi a nevek használatára vonatkozó nyelvi kompetencia minimális feltétele. Feltehetően kimerül abban, hogy a névhasználó felismeri az adott kifejezésről, hogy név, és tisztában van a tulajdonnevek fontosabb szintaktikai és szemantikai jellemzőivel, de elképzelhető az is, hogy bizonyos nyelvhasználó közösségek ennél többet, pl. néhány, a referenciát jellemző sajátosság ismeretét is megkövetelik ahhoz, hogy egy adott beszélő a név kompetens használójának számítson.

Bárhogy is legyen, elmondható, hogy Oscar₁ és Oscar₂ a fenti történetben nyelvi kompetencia tekintetében azonos helyzetben van. A jelentés egy olyan fogalma mellett, amely szerint a jelentés az a szemantikai érték, amelynek ismerete lehetővé teszi egy kifejezés megértését, kompetens használatát Oscar₁ és Oscar₂ ugyanazzal a jelentéssel használja „A Heszperosz az a Fószphorosz” mondatot, mondhatjuk tehát, hogy ugyanazon mondat W₁-ben igaz, miközben W₂-ben hamis, így a mondat episztemikusan esetleges.

Látható, hogy az episztemikus szempontból relevánsnak tartott szemantikai érték megválasztása miként befolyásolja azt, hogy mely mondatok bizonyulnak a priorinak, illetve a posteriorinak a fenti definíció szerint. Mondaton ugyanis továbbra is interpretált mondatot (azaz egy jelsorozatból és hozzá kapcsolódó szemantikai értékből álló párt) értünk, és annak függvényében, hogy az interpretáció milyen típusú szemantikai értéket rendel az adott jelsorozathoz, más és más entitás bizonyul az aprioricitás/aposterioricitás hordozójának.

Amennyiben a definícióban szereplő „kijelentő mondat” kifejezést pusztán szintaktikai kategóriaként értelmezzük, egyetlen mondat sem bizonyul episztemikusan

szükségszerűnek. Ez esetben még a hagyományosan analitikusnak tartott kijelentések, ezen belül a logikai igazságok is episztemikusan esetlegesek; az apriori kijelentések halmaza üressé válik.²³ Úgy tűnik azonban, hogy Kripke episztemológiai szempontból a jelentés egy olyan fogalmát tartja relevánsnak, amely szerint a jelentés ismerete a kifejezés kompetens használatának feltétele. Ehhez semmiképp nem tartozik hozzá a referencia ismerete, a jelentés egy ilyen, nyelvi kompetenciához kapcsolódó fogalma mellett tehát a nevek nem-kötöttek referenciálisan, következőképp lehetséges, hogy a „Heszperosz” és a „Phószphorosz” nevek bizonyos lehetséges világokban ugyanazt, más lehetséges világokban különböző tárgyakat jelölnek, „A Heszperosz az a Fószphorosz” episztemikusan esetleges.

Kripke úgy gondolja, hogy bizonyos esetekben a névhasználó nyelvi kompetenciája meghaladja a fent leírt, elvárt minimumot. Egy olyan nyelvhasználó idiolektusában, aki az „egy méter” kifejezés referenciáját „a párizsi méterrúd hossza t_0 időpontban” határozott leírás révén rögzíti, „A párizsi méterrúd t_0 -ban egy méter” kijelentés a priori. E felfogás szerint az „egy méter” jelentésének részét képezi a referenciát rögzítő leírás jelentése, így a kijelentés igaz minden olyan lehetséges világ minden olyan idiolektusában, amelyben az „egy méter” jelentése változatlan.

Látható, hogy egy olyan jelentésfogalom mellett, amely szerint a jelentés a nyelvi kompetenciát, a megértést lehetővé tévő szemantikai érték, az episztemikus szükségszerűség/esetlegesség fenti definíciója éppen az aprioricitás/aposterioricitás MSZ-beli fogalmának felel meg. Ha azonban valaki Kripke leíráselmélettel szembeni érveiből azt a következtetést vonja le, hogy a tulajdonnevek jelentése nem más, mint a referenciájuk, akkor a tulajdonnevek referenciálisan kötöttek bizonyulnak. Ez esetben „A Heszperosz az a Fószphorosz” és „A párizsi méterrúd t_0 -ban egy méter” mondatok episztemikus státusát illetően épp a Kripke által mondottak ellenkezője tűnik levezethetőnek. Egy ilyen szemantikai keretben ugyanis a „Heszperosz”, a „Fószphorosz” és az „egy méter” egyaránt kötött referenciálisan, „a párizsi méterrúd hossza t_0 -ban” leírás pedig nem, így a „Heszperosz az a Fószphorosz” episztemikusan szükségszerűnek, „A párizsi méterrúd t_0 -ban egy méter” pedig episztemikusan esetlegesnek bizonyul.²⁴

23 Ezen álláspont képviselőjeként érdemes megemlíteni Robert Stalnaker-t, aki szerint egy aktuálisnak tekintett lehetséges világot szemantikai és faktuális tények egyaránt jellemeznek, s így nem létezik olyan mondat, amely minden aktuálisnak tekintett világban igaz lehet. (Lásd: Stalnaker 2001)

24 Némileg eltérő úton, de hasonló eredményre jutottak a két fenti mondat episztemikus státusát illetően a direkt referencia elméletének olyan képviselői is, mint Scott Soames vagy Nathan Salmon. Soames és Salmon miközben alapvetően egyetértenek Kripke MSZ-ben megfogalmazott nézeteivel, úgy vélik, hogy Kripke leíráselmélettel szemben megfogalmazott érveinek egyenes következménye „A Heszperosz az a Fószphorosz” által kifejezett

A tulajdonnevekhez hasonló megfontolások érvényesek a természetes fajtanevek (mint pl. a „víz”, „ember”, „arany”) esetében is. Anélkül, hogy mélyebben belemennénk a fajtanevek szemantikájába, terjesszük ki a merev és referenciálisan kötött jelölés fogalmát predikátumokra is:

Egy predikátum merev, ha tetszőleges tényellentétes helyzetről szóló kijelentésben lehetséges individuumok ugyanazon részhalmazát jelöli, mint az aktuális világról szóló kijelentésekben.

Egy predikátum referenciálisan kötött, ha minden lehetséges világban (mint a megnyilatkozás szempontjából aktuálisnak számító kontextusban) lehetséges individuumok ugyanazon részhalmazát jelöli.

Putnam a természetes fajtanevek jelentését egy jelentésvektor segítségével adja meg, amely magában foglalja a fajtanév általános szintaktikai és szemantikai jellemzőit, bizonyos, a nyelvi közösség által jellemzően a névhez kapcsolt sztereotípiákat, valamint az extenziót. Ez utóbbi ismerete Putnam szerint nem, viszont az első három szükséges feltétele annak, hogy az adott fajtanév kompetens használói közé számítsunk.²⁵

Amennyiben úgy döntünk, hogy egy mondat aprioricitása szempontjából a jelentésvektor nyelvi kompetenciát lehetővé tevő elemei bírnak relevanciával, és ezeket tekintjük a kifejezések öazonossága szempontjából lényeges elemeknek, a fajtanevek nem kötöttek referenciálisan. Ez esetben, ha F és G természetes fajtanevek extenziója megegyezik, akkor az $F=G$ azonossági állítás, vagy a $\forall x(F(x) \equiv G(x))$ univerzális bikondicionális episztemikusan esetleges. Ha az extenziót is beemeljük a fajtanevek öazonossága szempontjából lényeges elemek közé, a fajtanevek referenciálisan kötötté válnak, ez esetben pedig $F=G$, illetve a $\forall x(F(x) \equiv G(x))$ episztemikusan szükségszerű.

Hasonlóképp, amennyiben n egy referenciálisan kötött szinguláris terminus, F pedig a referenciálisan kötött predikátum, az $F(n)$ igaz kijelentés episztemikusan szükségszerű. Ez azt jelenti, hogy egy olyan szemantikai kereten belül, amely a ne-

propozíció aprioricitása. A direkt referencia elméletének képviselői szerint ugyanis a nevek leíráselméletének kriptekai kritikájából az következik, hogy a nevek szemantikai tartalma nem más, mint a megjelölt tárgy. Ez esetben pedig „A Heszperosz az a Phószphorosz” és „A Phószphorosz az a Phószphorosz” mondatok szemantikai tartalma megegyezik, és amennyiben az utóbbi a priori tudható, a priori tudható az első is. Mivel az utóbbi által kifejezett proposíció a priori tudható, a priori tudható „A Heszperosz az a Phószphorosz” mondat tartalma is. (Salmon 1986, 133-142; Soames 2002)

25 V. ö.: Putnam 2010.

vek és természetes fajtanevek esetében egyaránt elkötelezett a direkt referencia elmélete mellett, a priorinak bizonyul a „Kripke ember” mondat.²⁶

Az aktuálisaként számba vehető lehetséges világokra vonatkozó egyre erősebb szemantikai kikötések episztemikusan szükségszerű mondatok egyre bővülő körét eredményezik. Üresnek bizonyul az episztemikusan szükségszerű mondatok halmaza, amennyiben semmilyen szemantikai korlátot nem szabunk az aktuálisnak tekintett lehetséges világok vonatkozásában. Amennyiben csak olyan lehetséges világokat veszünk figyelembe, amelyekben a vizsgált mondatban szereplő kifejezések nyelvi kompetencia szempontjából releváns szemantikai eleme megegyezik, a posteriorinak bizonyul a „Heszperosz az a Phoszphorosz” és a „Kripke ember”, a priorinak a „Ha létezik Franciaországnak aktuális elnöke, akkor ő elnök” vagy bizonyos beszélő idiolektusában „A párizsi méterrúd t_0 -ban egy méter”. Ha a nevek önazonosságának a referencia azonosságát is feltételül szabjuk, az a priori mondatok halmaza kibővül a neveket tartalmazó azonossági állításokkal, míg végül további szemantikai kikötések eredményeképpen „A víz H_2O ” vagy a „Kripke ember” is episztemikusan szükségszerűnek bizonyul.

Soames egydimenziós stratégiája

Az episztemikus szükségszerűség fenti elemzésével kapcsolatban felmerülhet az az ellenvetés, hogy a szükségszerűség egy olyan fajtája, amely szerint szükségszerűnek bizonyul a „Kripke ember” vagy „A Heszperosz az a Phoszphorosz”, semmilyen episztemikus jelleget nem hordoz, sokkal inkább a kripkei metafizikai szükségszerűséggel, semmint az aprioricitással azonosítható. Láttuk azonban, hogy megfelelően megválasztott szemantikai elmélet esetén e mondatok pusztán a bennük szereplő kifejezések szemantikai értékének köszönhetően minden körülmények között igazak, éppen ezért egyáltalán nem alaptalan a verbális aprioricitás különböző példáit látni bennük.

Lehetséges azonban, hogy valaki egy olyan szemantikai elméletet tart relevánsnak az aprioricitást modellezni hivatott episztemikus szükségszerűség szempontjából, amely elmélet nem zárja ki, hogy a „Kripke ember” mondat hamis legyen valamely világban, azonban ennek ellenére ragaszkodik ahhoz, hogy minden lehetséges világban igaz. Teszi mindezt metafizikai, nem pedig szemantikai megfontolások

26 Éppen ezért némi következetlenséget vélek felfedezni abban, hogy a direkt referencia elméletének fent említett képviselői a kripkei gondolatok következményeként a priorinak tartják a tulajdonneveket tartalmazó igaz azonossági állításokat, ám olyan kijelentések esetén, mint a „Kripke ember” nem jutottak hasonló konklúzióra.

eredményeképpen. Egy lehetséges világot ugyanis nem csak azért lehet kizárni a lehetséges kontextusok köréből, mert szemantikai tények tekintetében eltér az aktuális kontextustól, megtehetjük mindezt arra hivatkozva is, hogy metafizikailag kizárt egy ilyen kontextus előfordulása.²⁷

Ez felveti annak a lehetőségét, hogy az aprioricitás és metafizikai szükségszerűség közötti megkülönböztetést a kétdimenziós eszköztár alkalmazása nélkül magyarázzuk. Nevezzük metafizikailag szükségszerűnek azon kijelentéseket, amelyek szemantikai vagy metafizikai okokból (esetleg valamilyen szintetikus a priori elvek miatt) egyetlen lehetséges világban sem válhatnak hamissá az adott világ vonatkozásában. Jelöljük ki szükségszerű mondatok halmazán belül azon mondatokat, amelyek szükségszerűsége pusztán valamely elfogadott szemantikai elméletnek a következménye. Legyenek e részhalmaz elemei nem csak metafizikailag, hanem episztemikusan is szükségszerűek, a részhalmazon kívül eső, de metafizikailag szükségszerű mondatok pedig alkossák a posteriori szükségszerű mondatok halmazát.

Az a posteriori szükségszerű lehetőségének ilyen típusú egydimenziós magyarázatát választja Scott Soames. A továbbiakban azt kívánom megmutatni, hogy e megközelítés minden intuitív ereje ellenére nem egyeztethető össze Kripke MSZ-beli nézeteivel.

Az utóbbi néhány évben Soames több írásában kritizálta a MSZ kétdimenziós szemantikai keretben történő értelmezését.²⁸ Szerinte a kétdimenziós megközelítés azon ambiciózus verziói, amelyek megkülönböztetnek elsődleges (aktuális világok feletti függvényként értelmezett) és másodlagos (tényellentétes világok felett értelmezett) propozíciót, az előbbit tekintve az episztemikus modalitások, míg az

27 A metafizikai szükségszerűség, lehetőség fogalmainak aktuális világokra való alkalmazása azt feltételezi, hogy a lehetséges aktuális kontextusok halmazán belül létezik egy kitüntetett elem, a tényleges kontextus, és a többi lehetséges kontextus mint e kitüntetett elemhez képest tényellentétes kontextus értelmezhető. A metafizikai szükségszerűség, lehetőség kérdése ugyanis arra vonatkozik, hogy a világ egy aktuális állapota mellett milyen tényellentétes lehetőségek léteznek. Mindez egy újabb dimenzió lehetőségét veti fel: ha a lehetséges aktuális kontextusokon belül megkülönböztetünk aktuális-aktuális és tényellentétes-aktuális kontextusokat, akkor vizsgálható az, hogy a kitüntetett aktuális kontextus megváltozása miképpen befolyásolja a kifejezések extenzióját. Miért kellene megállnunk azonban három dimenziónál? Ezt a vonalat követve tetszőleges számú dimenzióhoz juthatunk el. Nem hiszem azonban, hogy a dimenziók halmazával bármi újat tudnánk mondani a metafizikai és az episztemikus szükségszerűség kapcsolatáról. Éppen ezért azt tartom célszerűnek, ha már a második dimenzió szerkezetében véget vetünk e halmazódásnak, azáltal például, hogy a lehetséges aktuális kontextusok halmazát egyneműnek tekintjük, és nem értelmezünk rajta semmiféle tényellentétes metafizikai lehetőséget reprezentáló alternatívarelációt.

28 Többek között lásd Soames 2005; Soames 2006.

utóbbit a metafizikai modalitások hordozójának, eltüntetik az egyszerre a priori és esetleges, valamint az egyszerre a posteriori és szükségszerű instanciáit, jelentősen gyengítve ezzel a kripei gondolatok radikalitását. Soames kritikájában központi szerepet játszik azon meglátása, hogy a kétdimenziós megközelítés megoldhatatlan nehézségekbe ütközik az episztemikus és metafizikai modalitások hatóköreinek keresztezésekor. Nem kívánok most foglalkozni Soames ezen kritikájának érvényességével (úgy gondolom, hogy a modális és episztemikus kontextusok kölcsönhatásának vizsgálata valóban fontos kérdéseket vet fel), sokkal inkább az a posteriori szükségszerű és az a priori kontingens lehetőségének Soames által adott egydimenziós magyarázatát teszem kritika tárgyává.

Láttuk korábban, hogy Soames a priorinak tartja a tulajdonneveket tartalmazó azonossági állításokat. Hasonlóképp a priorinak tartja azon elméleti azonossági állításokat, amelyek két szemantikailag egyszerű természetes fajtanev referenciájának azonosságát állítják, mint például „A kacsák azok récék”. Soames millianizmusa értelmében ugyanis a tulajdonnevek jelentése (szemantikai tartalma) nem más, mint a referenciája, a millianizmus fajtanevekre kiterjesztett verziója szerint pedig a szemantikailag egyszerű fajtanevek jelentése (szemantikai tartalma) a megjelölt természetes fajta, így a szemantikailag egyszerű kifejezéseket tartalmazó igaz azonossági állítások egy dolognak, illetve egy természetes fajtának önmagával való azonosságát állítják, s mint ilyenek a priori tudhatók.²⁹

Ennek következtében Soames szerint az a posteriori szükségszerűre egyrészt olyan azonossági állítások szolgálnak példát, amelyek szemantikailag összetett merev jelölőket is tartalmaznak („A víz az H_2O ”), továbbá azon kijelentések, amelyek valamely esszenciális tulajdonságot tulajdonítanak egy individuumnak („Ha Kripke létezik, akkor Kripke ember”). Azt, hogy ez utóbbi valóban az a posteriori szükségszerű egy instanciája, Soames pár éve megjelent tanulmányában az episztemikus és metafizikai lehetőségek körének szétválasztásával próbálta alátámasztani. E szerint a világ episztemikusan elképzelhető állapotainak tartománya bővebb, mint a metafizikailag lehetséges állapotainak tartománya, s így lehetséges az, hogy episztemikusan ugyan lehetséges, hogy Kripke nem ember, metafizikailag mégsem az.³⁰ Soames megoldásának legfőbb előnye azon intuitív tartalma, hogy a képzelet hatóköre képes túlmutatni a metafizikailag lehetségesen, ennek ellenére úgy gondolom, nem alkalmas Kripke MSZ-beli nézeteinek rekonstruálására.

Soames megoldása lényegében megegyezik a fejezet elején vázolt, az episztemikus és a metafizikai szükségszerűség elkülönítését egyetlen dimenzióban megoldani kívánó javaslattal. Abból ugyanis, hogy az episztemikusan lehetséges ki-

29 Soames 2002, 278.

30 Soames 2006 . 290-291.

jelentések halmaza bővebb, mint a metafizikailag lehetséges kijelentések halmaza, kontrapozícióval azt kapjuk, hogy az episztemikusan szükségszerű kijelentések a metafizikailag szükségszerű kijelentések részalmazát alkotják. E megoldás szerint, ha egy kijelentés episztemikusan szükségszerű, akkor metafizikailag is az, ennek következtében azonban eltűnik az episztemikusan szükségszerű metafizikailag esetleges, azaz az a priori kontingens kijelentések tartománya.

Számos filozófus érvelt az a priori kontingens lehetsége ellen³¹, azonban ez nem lehet Soames célja. Ő ugyanis elfogadja az apriori kontingens lehetsége mellett szóló kripkei tézist, bár az a priori kontingens példáit nem a Kripke által említett „A párizsi ösméter egy méter t_0 -ban” vagy a „A víz a tengerszinten 100 Celsius-fokon forr” kijelentésekben véli felfedezni. A referenciát rögzítő leírásnak ugyanis Soames metaszemantikai szerepet tulajdonít, a leírás (hasonlóan egy rámutató definíciónál használt rámutató gesztushoz) rögzíti az adott név szemantikai tartalmát, anélkül hogy annak részévé válna.

Soames a priori kontingensre adott példáit az „aktuálisan” operátor segítségével képezi:

(11) A Princeton egyetemen akkor és csak akkor van filozófia tanszék, ha a Princeton egyetemen aktuálisan van filozófia tanszék

(12) Ha létezik az S rúd a t időpontban, akkor az S rúd hossza a t időpontban az S rúd hossza a t időpontban.³²

Úgy gondolom azonban, hogy a direkt referencia Soames által képviselt elméletében a fenti mondatok által kifejezett proposíciók nem lehetnek egyszerre a prioriak és kontingensek. Soames elgondolásának hasonló nehézségekkel kell szembenéznie, mint amelyek David Kaplan a priori kontingensre adott egyik példája az „Én most itt vagyok” mondat kapcsán fogalmazhatók meg.³³

Kaplan a mondatot (a hozzá kapcsolódó nyelvi jelentéssel együtt) tekinti az aprioricitás hordozójának, és tekintettel arra, hogy az „Én most itt vagyok” mondat tetszőleges körülmények között igaz állítást teszünk, azaz a világ állapotának ismeretétől függetlenül tudjuk, hogy igaz, a priorinak tartja. Soames szerint azonban csak az lehet az aprioricitás hordozója, ami a proposicionális attitűdök tárgyát képezheti, nevezetesen a mondat által kifejezett proposíció. Márpedig a fenti, S beszélő szájából t időpontban és p helyen elhangzó mondat, azt a proposíciót fejezi ki, hogy S a t időpontban p helyen van, ez pedig nyilván nem tudható a priori.

31 Lásd Dummett 1973, 120-126, vagy újabban Hacker 2007, 136.

32 Soames 2003, 418.

33 Kaplan 1989, 508.

A probléma az, hogy ugyanez a gondolatmenet alkalmazható a fenti, „aktuálisan” indexikus kifejezés segítségével képzett kijelentések esetében is. Ha valaki egy w_1 világban kimondja (11)-et, azt a propozíciót fejezi ki, mint a következő mondat:

(11') A Princeton egyetemen akkor és csak akkor van filozófia tanszék, ha a Princeton egyetemen w_1 -ben van filozófia tanszék

E mondat jobb oldala által kifejezett propozíciónak a direkt referencia elmélete szerint része a w_1 világ. Mi a helyzet a kijelentés bal oldalával? Két lehetséges alternatíva adódik a kérdés megválaszolására: egyrészt feltehetjük azt, hogy a kifejezés rejtett, a megnyilatkozás szempontjából aktuálisnak tekintett világra vonatkozó indexikus elemet tartalmaz. Ez esetben w_1 aktuális világban kimondva, (11') bal oldala ugyanazt a propozíciót fejezi ki, mint a jobb oldala, nevezetesen, hogy w_1 -ben a Princeton egyetemen van filozófia tanszék. A propozíció tehát a priori, de nem esetleges. Feltehetjük másrészt azt, hogy a bal oldal szemantikai tartalmának nem része a w_1 világ. Ez esetben azonban a propozíció nem tudható a priori. Annak belátásához, hogy (11') igaz, ugyanis tudnunk kell azt, hogy a w_1 világban vagyunk, vagy valamilyen egyéb, a posteriori módon tudnunk kell azt, hogy a propozíció bal oldala a megnyilatkozás szempontjából aktuálisnak tekintett lehetséges világ vonatkozásában ugyanazzal az igazságértékkel bír, mint a propozíció jobb oldala.

Úgy tűnik egyébként, hogy Soames az aprioricitás magyarázatakor (11') első alternatíva szerinti értelmezését, míg az esetlegesség magyarázatakor a második értelmezését részesíti előnyben. (11) és (12) aprioricitása melletti érvében ugyanis felhasználja a következő elvet:

Tetszőleges p propozíció és lehetséges w világállapot esetén, valaki akkor és csak akkor tudhatja a priori p -t w -ben, ha w -ben a priori tudja w -ről, hogy az egy olyan világállapot, amelynek vonatkozásában p igaz.³⁴

Ezen elv szerint, egy w világban tudni a p propozíciót, nem más, mint azt tudni, hogy igazak w -re a propozícióban foglaltak. Teszteljük ezen elv helyességét egy hasonló példán! Igaz-e, hogy Párizsban tudni, hogy esik az eső, nem más, mint azt tudni, hogy Párizsban esik az eső? Igaz, feltéve, hogy az „esik az eső” első előfordulása a megnyilatkozás helyére vonatkozó rejtett indexikus elemet tartalmaz, amelynek szemantikai tartalma nem más, mint Párizs. Semmi okunk azt feltételezni, hogy fenti elv érvényességének feltételei megváltoznának, amennyiben a megnyilatkozás kontextusának szerepében lehetséges világok, nem pedig egy adott világon belüli helyszínek szerepelnek. A fenti elv elfogadása tehát azzal egyenértékű, hogy

34 Soames 2003, 419.

egy adott lehetséges világban használt mondat rejtett, az aktuális világra vonatkozó indexikus elemet tartalmaz, s e szerint (11) a priori ugyan de nem esetleges.

Soames (11) által kifejezett proposíció esetlegessége melletti érvében arra hivatkozik, hogy a proposíció bal oldala esetleges, jobb oldala szükségszerű, míg a (12) esetében arra, hogy a kijelentés jobb oldalán szereplő leírás ugyanazt az objektumot jelöli minden lehetséges világban, a bal oldalán szereplő pedig nem. Ez azonban csak abban az esetben igaz, ha a (11) bal oldalának, illetve ha a (12) bal oldali leírásának szemantikai tartalma nem foglalja magában az aktuális világot.

Úgy tűnik tehát, hogy Soames akarata ellenére épp egy olyan szemantikai megközelítéshez jut el, amelynek cáfolatát célul tűzte ki. Megoldása ugyanis eltérő tartalmakat feltételez az aprioricitás és a szükségszerűség hordozójaként, ez pedig éppen az általa ambíciózusként vázolt kétdimenziós szemantikai megközelítés jellemzője.

A Kripke-elv

Kétségesnek tűnik, hogy lehetséges volna az a priori kontingens, illetve az a posteriori szükségszerű lehetőségének megfelelő magyarázatát adni a kétdimenziós eszköztár mindenféle alkalmazása nélkül, anélkül hogy különbséget tennénk a nyelv kétféle, aktuális és tényellentétes világok vonatkozásában való használata között, és az előbbihez az aprioricitás/aposterioricitás episztemikus, míg az utóbbihoz a szükségszerűség/esetlegesség metafizikai fogalmait kötnénk. Javaslatom az, hogy a MSZ-ben meghúzódó kétdimezionalitást ne a kripkei gondolatok felhígításaként, sokkal inkább Kripke könyvének újító erejeként, erényeként értékeljük. A merev jelölés, az esszencializmus és a metafizikai szükségszerűség kripkei elemzése olyan nyelvhasználati sajátosságokra hívta fel a figyelmet, amely korábban elkerülte a nyelvfilozófusok figyelmét, arra, hogy miként beszélünk egy aktuálisnak tekintett világot alapul véve az aktuálistól eltérő tényellentétes helyzetekről. Ha feltesszük, hogy tényellentétes helyzetek leírásához a feltételes mód a megfelelő grammatikai forma, akár azt is mondhatjuk, hogy Kripke ráirányította a figyelmet a feltételes mód szemantikájára.

Láttuk, hogy a jelentéseméletként, illetve a referenciaelméletként értelmezett leíró elmélet közötti különbség abban áll, hogy míg az utóbbi szerint a névhez társított leírás csak az aktuális világ vonatkozásában, az előbbi szerint úgy az aktuális, mint a tényellentétes helyzetek vonatkozásában meghatározza az adott tulajdonnév referenciáját. Kripke egy megjegyzésében szemére veti Fregenek, hogy kétértelműen használja a „Sinn” kifejezést, összesmosva alatta a *jelentés* és a *referencia*

meghatározási módjának fogalmát, összemossa a leíró elmélet jelentéseméletként, illetve referenciaelméletként értelmezett verzióit. Kripke szerint ugyanis a név és leírás szinonimitását biztosító jelentésazonosságnak szükséges feltétele, hogy referenciájuk minden kontextusban (aktuális és tényellentétes világok vonatkozásában használt kijelentésekben egyaránt) megegyezzen. Valójában azonban Frege vizsgálódásai egy olyan nyelvre irányultak, amely csak a nyelvhasználat szempontjából aktuális világ leírására alkalmas (nyelvtani kategóriákat használva: Frege a kijelentő mód szemantikáját írja le). A név és a referenciáját rögzítő leírás pedig ugyanazt az objektumot jelöli minden, az aktuális világról szóló kijelentésben – így egy olyan nyelvben, amely nem tartalmaz tényellentétes helyzetekről szóló kijelentéseket, a név és a referenciáját rögzítő leírás egymás szinonimáinak bizonyulnak.

Mivel a Frege által vizsgált nyelv esetén egybeesik az megnyilatkozás kontextusát és a megnyilatkozás tárgyát képező világ, Frege a „jelentés” fogalmának egy olyan szegmensét ragadja meg, amely a nyelvhasználat szempontjából aktuális világokhoz kötődik: az ismeri a mondat jelentését, aki tudja, hogy milyen körülmények között tehető igaz állítás a segítségével. Nem tudom, hogy a fregei jelentésfogalom logikai modellezését szolgáló carnapi intenziót aktuálisként vagy tényellentétesként felfogott lehetséges világok felett kell-e értelmeznünk. Ha azonban elfogadjuk, hogy Putnam Ikerföld-gondolatkísérlete valóban fregei-carnapi elmélet kritikájaként értelmezhető, akkor az intenzió aktuális világok felett értelmezett. Ez esetben a carnapi szükségszerűség-fogalom szintén az aktuálisként felfogott világok felett értelmezett, azaz episztemikus szükségszerűség sajátosságait hordozza, ami megmagyarázza a jelentés, szükségszerűség és aprioricitás hármasszoros – Chalmers által a Kant-Frege-Carnap triásznak tulajdonított – összefonódását a filozófiai hagyományban.³⁵

A MSZ-ben Kripke kibővíti a fregei-carnapi szemantikai keretet, azáltal, hogy a jelentés egy újabb, tényellentétes helyzetek felett értelmezett dimenzióját, valamint a metafizikai szükségszerűség ehhez kapcsolódó fogalmát tárja fel. Ha így nézzük, a leíráselmélet kripkei kritikájának a határozott leírások és tulajdonnevek tényellentétes helyzetek vonatkozásában való eltérő használatára támaszkodó része, továbbá a szükségszerűség/esetlegesség metafizikai fogalmainak az episztemológia rokon fogalmaitól való elválasztása nem annyira a hagyományos felfogás cáfolatának, mintsem új kontextusba helyezésének, kiegészítésének tekinthető.

Nyelvünk kétdimenziós jellegét aligha érdemes vitatni, a kétdimenzionalitás nem egy olyan trükk, amelyet bizonyos filozófusok találtak ki abból a célból, hogy eltüntessék az a posteriori szükségszerű, illetve az a priori esetleges valódi instanciáit, megszüntetve ezáltal a kripkei gondolatok radikalitását. Egy adott kontextus-

35 Chalmers 2003, 70-76.

ban képesek vagyunk ettől eltérő kontextusokról beszélni, így például egy adott időpontban más időpontokról, egy adott helyszínen más helyszínekről vagy egy adott lehetséges világban más lehetséges világokról. Egy kijelentés igazságértéke tehát egyaránt függ a megnyilatkozás helyszínéről, illetve tárgyál szolgáló kontextustól, és amennyiben két kifejezés szinonimitásának az a feltétele, hogy minden kontextusban és minden lehetséges kontextus vonatkozásában megegyezzen a referenciájuk, a jelentést modellálni hivatott szemantikai elméletnek e kettős függést reprezentálnia kell.

A MSZ kétdimeziós szemantikai keretben való rekonstrukcióját tehát nem érdemes a nyelvhasználat kétdimezionalitásának megkérdőjelezésével kritizálni. Másfelől továbbra is kérdéses marad, hogy a merev, illetve referenciálisan kötött jelölés fogalmainak kijelentő mondatokra való kiterjesztésével valóban sikerül-e eltalálnunk Kripke megfelelő metafizikai, illetve episztemikus fogalmait. Az azonban, hogy a kétdimenziós rekonstrukció képes olyan, az aprioricitás/aposterioriicitás és a szükségszerűség/esetlegesség kapcsolatára vonatkozó kripei tézisekkel összhangban álló eredményt produkálni, amely eredmény elérése az egydimenziós szemantikai keretben felettébb kétséges, igencsak erős érvet szolgáltat a kétdimeziós rekonstrukció helyessége mellett.

A *Megnevezés és szükségszerűség*ben Kripke messzemenőig kihasználja nyelvünk kétdimeziós jellegét. A merev jelölés, metafizikai szükségszerűség, esszencializmus fogalmai egytől egyig egy olyan nyelvi keretet feltételeznek, amelyben – egy adott világ aktuálisként való tételezése mellett – lehetőségünk van tényellentétes helyzetekről mint tényellentétes helyzetekről való beszédre. Talán nem túlzás azt állítani, hogy nyelvünkben rejlő kétdimenzionalitás felismerése hasonló szerepet tölt be Kripke monográfiájában, mint a kompozicionalitási elv a fregei szemantikában. A fregei kompozicionalitási elv (a „Frege-elv”), amely szerint egy összetett kifejezés jelentése a részek jelentésének és az összetétel módjának függvénye, Frege szemantikai írásainak egy olyan implicit előfeltevése, amelyet Frege majd minden fontosabb szemantikai tézisének alátámasztásakor felhasznál. (Felhasználja például a jelentés és jelölés megkülönböztetése mellett szóló azonossági érveben, azon álláspontja alátámasztásához, mely szerint a mondatok jelentése a gondolat, jelölete pedig az igazságérték; a függvény-argumentum felbontásán stb.) Az elmondottak fényében megkockáztathatjuk, hogy hasonlóan a kompozicionalitási elv fregei szemantikában betöltött szerepéhez, a kétdimezionalitás kripei elve, amely szerint a jelentésnek van egy olyan dimenziója, amely a lehetséges világokhoz, mint a nyelvhasználat körülményeihez, és egy másik, amely a lehetséges világokhoz, mint a nyelvhasználat tárgyához köthető,

képezi a *Megnevezés és szükségserűség* azon implicit hátterét, ahonnan felfejthető Kripke gondolatainak összefüggésrendszere.

Irodalom:

Chalmers, David J. 2003: A kétdimenziós szemantika alapjai (ford. Szabó Erzsébet). In Szabó Erzsébet – Vecsey Zoltán (szerk.) 2003. *A jelentés dimenziói: Modális elméletek Kripke után*. Szeged, JATE Press. 70-83.

Chalmers, David J. 2006: The Foundations of Two-Dimensional Semantics. In García-Carpintero – Masià 2006, 55-141.

Dummett, Michael 1973: *Frege: Philosophy of Language*. New York, Harper & Row, Publishers.

García-Carpintero, Manuel – Masià, Josep (szerk.) 2006: *Two-Dimensional Semantics*. New York, Oxford.

Hacker, Peter 2007, Analytic philosophy: Beyond the linguistic turn and back again. In Beaney, Michael (szerk.) 2007: *The Analytic Turn*. New York, London, Routledge.

Kaplan, David 1989. Demonstratives. In Almog – Perry – Wettstein (szerk.) 1989: *Themes from Kaplan*. Oxford, Oxford University Press.

Kripke, Saul 2007: *Megnevezés és szükségserűség* (ford. Bárány Tibor). Budapest, Akadémiai Kiadó.

Marcus, Ruth Barcan 1985: A modalitások és az intenzionális nyelvek (ford. Bánki Dezső). In Copi, Irving M. – Gould, James A. 1985: *Kortárs-tanulmányok a logikaelmélet kérdéseiről*. Budapest, Gondolat. 485-512.

Putnam, Hilary 2010: A „jelentés” jelentése, In *Különbség*, X. évf. 1. szám (jelen kötet).

Russell, Bertrand 1976: Tudás ismerettség révén és tudás leírás révén (ford. Márkus György). In Uő. *Miszticizmus és logika*. Budapest, Magyar Helikon. 339- 376.

Salmon, Nathan 1986: *Frege's Puzzle*. Cambridge, Massachusetts, MIT Press.

Soames, Scott 2002: *Beyond Rigidity, The Unfinished Semantic Agenda of Naming and Necessity*, Oxford, Oxford University Press.

Soames, Scott 2003: *Philosophical Analysis in the Twentieth Century: The Age of Meaning*, vol. 2. Princeton, Princeton University Press.

Soames, Scott 2005: *Reference and Description, The Case against Two-Dimensionalism*. Princeton and Oxford, Princeton.

Soames, Scott 2006: Kripke, the Necessary Aposteriori, and the Two-Dimensionalist Heresy. In García-Carpintero – Masia 2006, 272-292.

Stalnaker, Robert – Baldwin, Thomas 2001: On Considering a Possible World as Actual, *Proceedings of the Aristotelian Society, Supplementary Volumes* 75. 141-172.